

Meynard'ın *Lehce-i Osmani*'yi Tanıtımından Hareketle *Dictionnaire Turc-Français*'deki Sözlüksel Tercihlerin Kaynağı

İrem Işıl ALTUN*

Özet

Sözlüklerin tipik özellikleri, muhtemel kullanıcıları belirleyen ve kullanıcıların beklentilerinin ne derece karşılanacağına ilişkin anlaşılmasını sağlayan unsurlardır. Meynard'ın Türk dili araştırmaları bakımından bilinen en önemli eseri *Dictionnaire Turc-Français*, bugüne kadar böyle bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Dolayısıyla bugün için tarihî bir sözlük özelliği sergileyen *Dictionnaire Turc-Français*'nin hangi araştırmalara kaynaklık edebileceği tam olarak bilinmemektedir. Bu türden bir çalışma yapmak istenildiğinde ise eldeki bilgilerin, sözlük bilimsel ölçütlere göre eksik kaldığı görülmüştür: Meynard sözlüğü hazırlarken izlediği yolu anlatmamış; yalnızca yararlandığı kaynaklardan, ulaşmayı hedeflediği kullanıcı kitlesinden ve genel amacından bahsettiği bir giriş yazmıştır. Sözlüğün kullanımına ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir. Bundan ötürü daha önce üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmayan *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlük bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve sözlükçünün tutumunun anlaşılabilmesi için dış verilere başvurulması gerekli görülmüştür. Bu amaçla, Meynard'ın sözlüğünün kaynakları arasında saydığı *Lehce-i Osmani* hakkında 1876'da *Journal Asiatique*'te yayımlanan tanıtım yazısı incelenerek veri toplanmıştır. *Dictionnaire Turc-Français* gibi, araştırma konusu edilen tanıtım yazısı da daha önce incelenmemiştir. Bu araştırma kapsamında Meynard'ın *Lehce-i Osmani* ile ilgili görüşleri tercüme edilmiş, olumlu ve olumsuz eleştirileri karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Karşılaştırma sırasında hem dönemin kaynaklarından hem de modern kay-

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalı doktora öğrencisi, ROR ID <https://ror.org/05mskc574>, iremisilaltun@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0655-260X>.

naklardan yararlanılmıştır. Görüş ve eleştirilerde yer alan söz varlığı seçimi, köken bilgisi, ünlülendirme sistemi gibi konuların *Dictionnaire Turc-Français*'deki durumları araştırılmıştır. Araştırma sonucunda *Dictionnaire Turc-Français*'nin madde düzeni ve söz varlığı seçimine *Lehce-i Osmani*'nin yön verdiği, köken bilgisi ve sesletim kategorilerindeki düzensizlik konusunda *Lehce-i Osmani*'nin ana kontrol noktası olması gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Barbier de Meynard, Ahmet Vefik, *Lehce-i Osmani*, *Dictionnaire Turc-Français*, sözlük bilimsel inceleme

The Source of Lexicographical Choices in the *Dictionnaire Turc-Français* Through Meynard's Review of the *Lehce-i Osmani*

Abstract

Typical features of dictionaries are the elements that identify potential users and indicate the extent to which users' expectations will be covered. Meynard's work titled as the *Dictionnaire Turc-Français*, the most important work of him for Turcology, hasn't been subjected to such an analysis to date. Therefore, it is not exactly known in which studies the *Dictionnaire Turc-Français* can serve as a source. When such a study is planned, it becomes clear that the available information is insufficient according to lexicographical criterias: Meynard did not describe his own dictionary-making process; only wrote an introduction in which he mentioned his sources, the users he aimed to reach, and his general purpose. He did not even provide a user guide. Therefore, in order to analyze the *Dictionnaire Turc-Français*, which has not been studied in detail before, with lexicographical methods and to understand the attitude of him, it was deemed necessary to consult external data. For this purpose, data was collected by analyzing the review published in the *Journal Asiatique* in 1876 about the *Lehce-i Osmani*, which Meynard listed among the sources of his dictionary. This review has not been analyzed before, either. Within the scope of this study, Meynard's review was translated and his criticisms were evaluated in a comparative approach. The issues addressed in the review, such as vocabulary selection, etymology, and vocalization system, were examined in the *Dictionnaire Turc-Français*. As a result of the research, it was determined that the *Lehce-i Osmani* guides the entry plan and vocabulary selection of the *Dictionnaire Turc-Français*, and the *Lehce-i Osmani* should be the main checkpoint for the irregularities about etymology and vocalization.

Keywords: Barbier de Meynard, Ahmet Vefik, *Lehce-i Osmani*, *Dictionnaire Turc-Français*, meta-lexicographical study

Sözlüklerin, bilimsel araştırma konusu edilmesi 20. yüzyılda Rus dil bilimcilerin kuramsal çalışmaları ile başlar. Şerba, 1940 yılında yayımlanan sözlük bilimsel çalışması¹ ile sözlüklerin tipik özelliklerini ortaya koyar. Ardından Malkiel, Zgusta, Kasimi, Svensén, Jackson, Berkov, Yong ve Peng, Atkins ve Rundell gibi araştırmacılar sözlüklerin ayrıntılı tipolojik tasniflerini geliştirirler²; sözlüklerin iç ve dış yapısını nesnel ölçütlerle inceleyebilmenin yollarını sunarlar. Jackson'a (2016, s. 256-257) göre sözlüklerin değerlendirilmesi için iki ana ölçüt bulunmaktadır. Bunlardan ilki sözlükçü tarafından ön söz, giriş, kullanım kılavuzu gibi bölümlerde sunulan veya sözlüğün tanıtıldığı yazılarda sözlük hakkında verilen bilgilerdir. İkincisi ise sözlüğün ana gövdesindeki genel ve özel tercihlerin incelenmesini sağlayan, yapı ve içeriği ilgilendiren ölçütlerdir.

Sözlüklerin iç ve dış yapısına göre belirlenen tipik özellikleri, kullanıcıları ve kullanıcı beklentilerini doğrudan etkiler. Örneğin, iki dilli bir sözlüğün kaynak dilin kullanıcıları için mi yoksa hedef dilin kullanıcıları için mi hazırlandığı, içerdiği söz varlığından kullandığı tanım yöntemine kadar her unsurunu ve dolayısıyla hedef kitlesini değiştirir. Bundan ötürü, her sözlüğün tipolojik sınıfının belirlenmesi oldukça önemlidir. Art zamanlı dil çalışmalarına kaynaklık eden tarihî sözlükler de bu tasniflerin ışığında değerlendirilmesi gereken eserlerdir³.

¹ Şerba, L. V. (1940). Opıt obşçey teorii leksikografii. *Izvestiya Akademii Nauk SSSR, Otdeleniya literatury i yazıka*, 3, 89-117.

² Çalışmalar hakkında daha fazla bilgi için bk. Podhajecka, M. (2009). Historical development of lexicographical genres: some methodological issues. R. W. McConchie, A. Honkapohja, J. Tyrkkö (Ed.), *Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2)* içinde (s. 153-170). Cascadilla Proceedings Project.

³ Türk dili araştırmalarına kaynaklık eden bu tür eserlerden *Eş-şüzürü'z-zehebiyye ve'l-kıtai'l-Ahmediyye fi'l-lugati't-Türkiyye* 2012 yılında Sami Baskın tarafından doktora tezi olarak, *Ahter-i Kebîr* 2013 yılında Mustafa Kartal tarafından yüksek lisans tezi olarak, *Eser-i Şevket* 2017 yılında Ezgi Aslan tarafından doktora tezi olarak, *Lügat-ı Musâhabet* 2018 yılında Esmâ Günal tarafından yüksek lisans tezi olarak, *Lügat-ı Remzi* Halim Bilgin tarafından ve *Tercümânü'l-lügat* Eyyüp Acar tarafından 2019 yılında doktora tezi olarak, *Lehce-i Osmani* Tuğba Meral Türkmenoğlu tarafından 2019 yılında yüksek lisans tezi olarak sözlük bilimsel yöntemlerle incelenmiştir. Aynı şekilde Türkçenin tek dilli ve iki dilli tarihî sözlükleri üzerine yapılan makale çalışmaları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Küçük, M. (2019). Kâmûs-ı Osmânî'nin sözlükbilimsel yapısı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 390-438; Şaş, A. K. (2019). 17. yüzyıla ait çok dilli bir sözlük: Terceme-i Lügat-ı Hindî. *Turkish Studies*, 14(2), 891-903; Demirel, E. (2020). Metaleksikografinin değerlendirme ölçütleri temelinde Divânu Lugâti't-türk'ün el yazma nüshası ve belli başlı Divânu Lugâti't-türk yayınları üzerine betimsel bir çalışma. *Türkbilgi / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 63-94; Eraslan, E. (2020). İki dilli Küçük Kamus-ı Fransevî'nin sözlük bilimi açısından incelenmesi. *Asya Studies*, 4(12), 32-45; Gençer Baloğlu, Z. (2021). İlk Türkçe-Japonca sözlük Mecmua-ı Lügat üzerine sözlükbilimsel bir inceleme. *Gazi Türkiyat*, 28, 21-44; Şişman, R. Ş. (2023). Sözlük bilimi

19. yüzyıldan itibaren hem matbaanın yaygınlaşması hem de toplumlar arası iletişimin çoğalmasının bir sonucu olarak sözlük sayısında önemli ölçüde artış görülür. Bu durum Türk dili sözlükleri için de geçerlidir. Yalnızca Osmanlı sahasındaki sözlüklerde değil Batılılar tarafından hazırlanan, bir yönü Türkçe olan iki dilli ve çok dilli sözlüklerde de artış olur⁴. Bu sözlüklerden biri de Barbier de Meynard'ın, ilk kısmı 1881 yılında Paris'te yayımlanan Türkçe-Fransızca sözlüğüdür.

Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français* adlı eseri, Türkçe sözlükler ile ilgili bibliyografik çalışmalarda adı geçmesine rağmen bugüne kadar ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Sözlüğün yapısının anlaşılması ve tipik özelliklerinin ortaya konulabilmesi için sözlük bilimsel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde ise birtakım eksikliklerle karşılaşılır: Sözlüğün kullanımına dair bir kılavuz bulunmamaktadır, “Uyarı” başlıklı girişinde ise yöntemine dair açık bir bilgi verilmez. Yalnızca sözlüğün amacı ve hedef kitlesi ile söz varlığına kaynaklık eden eserlerden bahsedilir. Sözlüğün iç kapağında yer alan ve kapsamını gösteren listede, ele alınan söz varlığının genel sınıflaması belirtilir. Bunlar dışında kullanıcıyı bilgilendirmek üzere herhangi bir teknik açıklama yapılmaz: Söz varlığının nasıl seçildiği, nasıl ele alındığı; sözlüksel bilgi kategorileri, bu kategorilerin kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. *Dictionnaire Turc-Français* ile ilgili, döneminde yayımlanmış tanıtım yazılarına bakıldığında ise bu bilgilerin tekrarından başka bir şeyle karşılaşılmaz (Huart, 1893; Goldziher, 1909). Meynard'ın eserinin hangi kullanıcıya ne tür bilgiler sağlayacağını anlamak için ya sözlüğün tamamını incelemek ya da ikincil kaynaklara başvurmak gerekir. İki ciltlik ve 1.689 sayfalık ana gövdesi ile geniş hacimli bu sözlüğün tamamını incelemeyen önce ikincil kaynaklara başvurmak ve yazarın sözlükçülük veya Türk dili ile ilgili görüşlerini anlamak uygun bir araştırma zemini hazırlar. Barbier de Meynard'ın tanıtım, rapor ve araştırma makalelerinden oluşan 160 yazısına bakıldığında Türk dili ve sözlükçülüğünü doğrudan ilgilendiren yalnızca 10 yazısı olduğu görülür; bunlardan 9'u kitap tanıtım yazısıdır. Bu yazılardan birisi ise *Dictionnaire Turc-Français*'nin giriş kısmında doğrudan yararlanıldığı belirtilen sözlüklerden *Lehce-i Osmani* üzerinedir.

Dictionnaire Turc-Français'nin özellikle iç ölçütler çerçevesinde sözlük bilimsel değerlendirilmesini sağlayacak kaynaklar hem sayı hem içerik bakımından kısıtlı olduğu için Meynard'ın kendi görüşlerine ulaşılabilecek ikincil

çerçevesinde bir lugât örneği: Külliyyât-ı Mükâleme-i Elsine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 222-239.

⁴ Yalnızca Fransız Millî Kütüphanesinin (Bibliothèque Nationale de France) dijital koleksiyonu (gallica.bnf.fr) üzerinden 06.02.2024 tarihinde yapılan, 19. yüzyıl ve basılı kitaplarla sınırlandırılan bir taramada, bir yönü Türkçe olan 17 farklı sözlük bulunmuştur.

kaynaklara yönelmek ve ikincil kaynaklarda değerlendirmeye yardımcı olabilecek bilgileri aramak bu araştırmanın çıkış noktasıdır. Buradan hareketle *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlüksel yapısının tespitinde Meynard'ın Türk dili ve sözlükleri ile ilgili görüşlerini incelemek hedeflenmiştir⁵ ve ilk adım olarak *Lehce-i Osmani*'yi tanıttığı yazısı ele alınmıştır. Bu tanıtım yazısı üzerinden Meynard'ın *Lehce-i Osmani*'ye bakış açısı yani sözlüğünün temel kaynaklarından birisini nasıl değerlendirdiğinin görüleceği; böylece *Dictionnaire Turc-Français*'de uyguladığı sözlüksel tercihlere ilişkin ipuçları edini- leceği varsayılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Barbier de Meynard'ın *Lehce-i Osmani*'ye ilişkin görüşlerinin yer aldığı iki kaynak vardır: Bunlardan ilki araştırmanın ana konusu olan tanıtım yazısı, diğeri *Dictionnaire Turc-Français*'nin giriş kısmıdır. Her iki kaynak da Fransızca olup bugüne kadar tercüme edilmemiştir. Araştırma kapsamında söz konusu tanıtım yazısı ve sözlük girişinin ilgili kısımları tercüme edilmiş, tercüme edilen metindeki bilgiler ise öncelikle *Lehce-i Osmani* ile ve ardından diğer ilgili kaynaklarla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Meynard'ın tanıtım yazısı ile bu tanıtımın konusu olan sözlük 1876'da, *Dictionnaire Turc-Français*'nin ilk kısmı ise 1881'de yayımlanmıştır. 19. yüzyılda Türk sözlükçülüğünün geçirdiği değişim, gelişim ve ortaya koyduğu ürün sayısındaki artış dikkate alınarak araştırmanın çerçevesini daraltmak için karşılaştırmalı incelemenin ana unsurları olarak yalnızca bu eserler belirlenmiştir.

Meynard'ın tanıtım yazısında, iki sözlüksel bilgi kategorisinin daha yoğun ele alındığı görülür: köken bilgisi ve ünlülendirme⁶ sistemi. Köken bilgisel tespitlerin isabetli olup olmadığının anlaşılması amacıyla 1876'dan bugüne doğru karşılaştırmalı bir değerlendirme için ana kaynak olarak *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nden (Eren, 2020) yararlanılmıştır. Meynard'ın kelimelerin kökenlerine ilişkin olumlu ve olumsuz eleştirileri, bugünün bilgileri ışığında değerlendirilmiş; bu değerlendirmenin ardından Meynard'ın sözlüğüne yansımaları incelenmiştir. Ünlülendirme sistemi ve bu sistemin tarihî sürecini takip için ise Meynard'ın örnek olarak gösterdiği *Kavaid-i Osmaniyye*'nin (1267) farklı basımları (özeti, gözden geçirilmiş ve güncellenmiş

⁵ Yavuzarslan (2004) makalesinde, *Kamus-ı Türki*'nin leksikografik özelliklerini incelemeyen önce yazarı Şemseddin Sami'nin dil bilimi ve Türk dili konusundaki görüşlerini, sözlüğünü "anlama ve değerlendirme açısından faydalı olacağı" (2004, s. 195) düşüncesiyle ele almıştır. Alan yazınında doğrudan sözlük bilimsel bir incelemeye kaynak olması amacıyla sözlükçünün diğer eserlerine yönelen ilk ve tek çalışma budur. Meynard'ın sözlüğünü incelemede kullanılabilecek sözlük bilimsel veriler için kendi yazısına başvurulması, Yavuzarslan (2004) ile temelde aynı amaca hizmet etmektedir.

⁶ Bu terim, "vokalizasyon" sözüne karşılık olarak kullanılmıştır.

şekilleri) olan *Medhal-i Kavaid* (Ahmed Cevdet, 1268 ve 1291), *Kavaid-i Türkiyye* (Ahmed Cevdet Paşa, 1299 ve 1318) ve *Tertib-i Cedit Kavaid-i Osmaniyye*'ye (Ahmed Cevdet Paşa, 1303) başvurulmuştur. *Lehce-i Osmani*'de kullanılan ünlülendirme sistemi ile *Dictionnaire Turc-Français*'de kullanılan çeviri yazı sistemi seçilen örnek maddeler üzerinden karşılaştırılmıştır.

Lehce-i Osmani ile ilgili ihtiyaç duyulan istatistiki veri için Tuğba Meral Türkmenoğlu'nun (2019) sözlük bilimsel incelemesinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Meynard ve *Lehce-i Osmani*

Fransız Şarkiyatçı Barbier de Meynard, 62 yıllık kariyerine 1846'da École des Jeunes de Langues yani Paris'teki Dil Oğlanları Okulunda verdiği derslerle başlar. Kendisi de tahsil hayatında buradaki dersleri takip etmiş; Doğu dillerine, özellikle Arapça ve Farsçaya ilgisi burada başlamıştır. Tercüman olarak eğitilen Meynard, 1850'de Kudüs ve 1854'te Tahran'da görevlendirilmiş; bu görevleri sırasında dil, edebiyat ve coğrafya araştırmalarına merak salmıştır. Yalnızca yayınlarına bakıldığında 1860'a kadar Türkçe üzerinde yoğunlaşmadığı düşünülür. İlgi alanının daha çok Arap ve Fars edebiyatı yönünde olduğu bellidir. Arap ve Fars edebiyatından Fransızcaya yaptığı tercümelerin yanında 1856'dan sonra Louis Dubeux'dan aldığı Türkçe dersleri ile çalışma alanlarına Türkçeyi de ekler, öyle ki 1863'te École de Langues Orientales Vivantes yani Yaşayan Doğu Dilleri Okulunda Louis Dubeux'dan boşalan profesörlük kadrosuna atanır. Société Asiatique ile yayın organı *Journal Asiatique*'teki ve École de Langues Orientales Vivantes'deki idari, Collège de France'daki akademik görevlerine bakıldığında Avrupa'da dönemin en önemli Şarkiyat merkezlerinde yer aldığı görülür. Bu etkin görevler Meynard'ın kariyeri boyunca Türkçe ile bağ kurmasını sağlamıştır. Bu bağın Türk dili araştırmaları açısından en önemli ürünü ise iki ciltlik eseri *Dictionnaire Turc-Français*'dir (Babelon, 1908, s. 339-340; Goldziher, 1909, s. 174; Girard, 1999, s. 688-693; Hitzel, 2008, s. 47b-48a; Levasseur, 1908, s. 344).

Dictionnaire Turc-Français'de o güne kadar kimsenin yararlanmadığı iki sözlükten geniş ölçüde yararlanması ve böylece sunduğu söz varlığındaki çeşitlilik bakımından Meynard, çağdaşı Avrupalı sözlükçülerden ayrılır. Bu sözlüklerden birisi Père Antoine Arcère'in 1600'lerin sonuna tarihlendirilen Fransızca-Türkçe, 2 cilt ve 2.020 sayfalık, el yazması ve tek nüsha sözlüğüdür. Meynard, bu kaynaktan yararlandığını sözlüğünün başında açıkça dile getirir (Barbier de Meynard, 1881, s. vii-viii). Yararlandığı ve onu çağdaşlarından ayıran diğer sözlük ise *Lehce-i Osmani*'dir (Barbier de Meynard, 1881, s. v).

Lehce-i Osmani, Meynard'la pek çok ortak yönü bulunan bir aydının eseri olarak ilk defa 1293'te (M 1876) Cemiyet-i Tedrisiyye-yi Osmaniyye namı-

na İstanbul'da Tabhâne-i Âmire'de basılmıştır. Bu ilk baskıda Ahmet Vefik'in adı geçmese de 1306 yılında yapılan geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş ikinci baskıda⁷ adı kayıtlıdır. Ahmet Vefik, tıpkı Meynard gibi, en iyi öğretim kurumlarında tahsil görmüştür; hatta lise öğreniminin bir kısmı Paris'te Saint Louis Lisesinde geçer. Meynard'ın Doğu dillerine olan merakını, Ahmet Vefik'te Batı dillerine doğru bulmak mümkündür: Fransızca, Latince ve Yunanca öğrenmiştir. 1837 yılında Tercüme Odasındaki görevi ile başlayan 54 yıllık kariyerine üst düzey bürokratlıklar ve diplomatik görevlerin yanı sıra Encümen-i Daniş üyeliğini, Fransızcadan tercümelemleri, tarih ve dil araştırmalarını da sığdırmıştır. Ahmet Vefik'in Türk dili araştırmalarına en önemli katkısı, o güne kadar benzeri olmayan sözlüğü *Lehce-i Osmani*'dir (Vural ve Böler, 2011). *Lehce-i Osmani*'nin hazırlanış amacı ön sözünde şu şekilde özetlenir: "Lisân-ı 'Osmânîde müsta'mel bulunan 'Arabî ve Fârisîyyü'l-asl lügatler büsbütün istisnâ olundukta yalnız ortada mütedâvil asılları Türkî ve ecnebî olan elfâz-ı 'Osmâniyyenin ve 'Arabî ve Fârisîden nakl ve ba'zen kılığı tebdîl olunarak diğler ma'nâda sarf olmuş ta'bîrâtın bi'l-cümle tertîb ve tahdîdi niyetiyle tedvîn kılınan işbu 'ucâle ashâb-ı himmetin nazar-ı lutfuna 'arz olunur" (1293, Mukaddime). Sözlüğün en önemli özelliği söz varlığındaki bu seçimdir.

Meynard, 1876'da Cemiyet-i Tedrisiyye tarafından yazar ismi belirtilmeden yayımlanan *Lehce-i Osmani*'yi görmüş ve ondan geniş ölçüde yararlanmıştı. Hatta sözlüğünün pek çok yerinde doğrudan *Lehce-i Osmani*'ye atıfta bulunmuştur (1881, s. 10a, 17b, 22a, 155a, 157b, 162a, 169b, 172a vd.). Üstelik sözlüğün "anonimlik perdesi" (Barbier de Meynard, 1876, s. 276) ardına gizlenmiş yazarını şahsen de tanımaktadır, Ahmet Vefik'in Paris Sefirliği sırasında onunla tanışmış ve dostluk kurmuştur (Akün, 1989, s. 150c). Âdetâ sözlük matbaadan çıkar çıkmaz yayımladığı tanıtım yazısında⁸ da sözlüğün yazarını övgü dolu sözlerle ilan eder. Ahmet Vefik'i "entelektüel ilerlemeye içtenlikle en bağı ve en aydın adam" olarak takdim eder (Barbier de Meynard, 1876, s. 276).

Meynard, *Lehce-i Osmani*'yi 1876'da *Journal Asiatique*'te (7. seri, VIII. cilt, s. 275-280) tanıtır. Önce Türklerin, kendi dillerine karşı ilgisizliklerinden dem vurur: "Türkiye çok uzun bir süredir ulusal diline karşı, filoloji camiasının kendisini kınamakta haklı olduğu bir ilgisizlik sergilemektedir. Vankulu ve Esad Efendi'nin ilk sözlük bilimsel girişimlerinin nispeten yararlılığı göz ardı edilmeden, Türk dilinin Arapça-Farsça deyimlerden arındırılmış, yöntemli ve

⁷ Prof. Dr. Recep TOPARLI, bu baskısını esas alarak *Lehce-i Osmani*'yi Latin harflerine aktarmıştır. Eser, Türk Dil Kurumunca yayımlanmıştır (Ahmet Vefik Paşa, 2000).

⁸ Meynard'ın tanıtma yazısı *Journal Asiatique*'in Ağustos-Eylül 1876'da yayımlanan Nouvelles et Mélanges bölümünde yer alır. *Lehce-i Osmani*'nin son sayfasında ise Recep 1293 tarihi kayıtlıdır yani 1876 yılının Temmuz-Ağustos aylarında yayımlanmıştır.

eksiksiz bir sözlüğünün yerel okullarda ve sonuç olarak Avrupa'daki Şarkiyat çalışmalarında eksik olduğu söylenebilir” (Barbier de Meynard, 1876, s. 275). Aynı düşünceleri, daha sonra ve daha ayrıntılı ama benzer şekilde *Dictionnaire Turc-Français*'nin başında da dile getirmiştir (Barbier de Meynard, 1881, s. iii-v). Meynard, Türk dilinin zengin ve canlı taraflarının farkında olarak büyük bir kısmı Arapça ve Farsça söz varlığına ayrılan ve edebî dili temel alan sözlükleri eksik sayar. Bununla birlikte 19. yüzyılda yani Osmanlı'nın “en uzun”⁹ çağında entelektüel kabullerin basitçe değiştirilemeyeceğinin de farkındadır. İlköğretimde ihtiyaç duyulan Türkçe bir sözlüğün yayımlanışındaki zorluktan “... gündeminde o kadar çok reform ve yeniliğin olduğu bir ülkede işler o kadar da kolay yürümüyor.” (Barbier de Meynard, 1876, s. 275) diyerek kısaca bahseder.

Meynard'a göre *Lehce-i Osmani*, Türkçenin sözlüklerini “şairlerin divanları ve kâtiplerin idari kalıpları” ile doldurma alışkanlığını kırmıştır (Barbier de Meynard, 1881, s. v). *Lehce-i Osmani*'nin genel özelliklerini şu sözleri ile anlatır: “Yazar, biraz özlü bir ön sözde yalnızca ve yalnızca Türkçe kökenli kelimeleri alfabetik sıraya koymak ve kısaca açıklamak için yola çıktığını belirtir. Günlük dilin Arapça ve Farsçadan ödünç aldığı kelimeler için bir istisna yapılmıştır; ancak bu ödünç sözcükler çoğu zaman ya telaffuz ya da halkın onlara verdiği özel anlam nedeniyle tanınmaz hâle geldiğinden bunlara haklı olarak özel bir yer verilmiştir. Öte yandan, genellikle gösteriş için kullanılan tüm terimler, Arapçanın masterları ve kırık çoğulları, Farsçanın debdebeli sıfatları ve birleşik sözleri -özetle edebî dilin tüm süsleri- kasıtlı olarak dışarıda bırakılmıştır” (Barbier de Meynard, 1876, s. 276). Barbier de Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'ye verdiği *Supplément aux Dictionnaires Publiés jusqu'à ce Jour* (= bugüne kadar yayımlanan sözlüklere ek) alt başlığının temeli bu bakış açısı ile inşa edilmiş olmalıdır. Zira *Dictionnaire Turc-Français*'nin kapsamı iç kapağındaki listede şöyle sıralanmıştır: 1. Türkçe kökenli kelimeler, 2. Arapça ve Farsça olup Türkçede özel kullanımları olan kelimeler, 3. halk deyişleri, atasözleri, deyimler, 4. coğrafi adlar (Barbier de Meynard, 1881). *Lehce-i Osmani*'nin coğrafi adlar ve halk dilinin söz varlığını derleyen yapısı (Meral Türkmenoğlu, 2019, s. 93) ile mukaddimesinde belirtilen kelime listesi tercihi, Barbier de Meynard'ın sözlüğüne doğrudan yansımış görünmektedir.

Sözlükte madde başı olarak yer alan İtalyanca, Rumca, Macarca, Slavca ve Fransızca gibi kelimelerden de özel olarak bahseden Meynard, bunların “Doğulu kılıkları içinde her zaman iyi görünmediğini” söyler (1876, s. 276). Do-

⁹ Prof. Dr. İlber ORTAYLI, 19. yüzyılda Osmanlı'nın askerî, idari ve sosyokültürel değişimlerini anlattığı kitabına *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adını vermiştir (2018, Kronik Kitap).

ğulu kılık derken takındığı ırkçı bir tavır değildir; işaret ettiği özelliğin önemli bir kısmının Arap harfleri olması muhtemeldir zira *Dictionnaire Turc-Français*'nin başında Arap harfleriyle yazılan Türkçe için “Sami dili görünümlü gülünç kılığın içinde o denli rahatsız olan dil” (Barbier de Meynard, 1881, s. ix) diye bahsetmektedir.

Meynard'a göre *Lehce-i Osmani*'nin belirgin özelliklerinden bir başkası da içerdiği coğrafi adlardır: “Her bir yer, hatta en önemsizi bile, bağlı olduğu eyalet, sancak ve kaza belirtilerek verilmiştir. Coğrafi sözlük ve haritalarımız her türden eksiklik ve hatalı adlar ile gölgelenmiş olduğu için öğrenilecek ve alınacak çok şey var” (1876, s. 277). *Lehce-i Osmani*'yi inceleyen Meral Türkmenoğlu'nun elde ettiği verilere göre (2019, s. 97) Meynard bu konuda oldukça haklıdır: “Hazırlayıcı, yalnızca Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan yer adlarını değil; diğer ülkelerin (ör. Amerika) ve şehirlerin (ör. Bilbao) adlarını da sözlüğüne madde başı olarak almıştır. Küçük aşiret adlarından büyük devletleri oluşturan topluluk adlarına kadar birçok madde başı, LO'nun [*Lehce-i Osmani*'nin] söz varlığını zenginleştirmiştir.”

Meynard'a göre *Lehce-i Osmani*'nin En Önemli Özelliği: Köken Bilgisi

Meynard'ın *Lehce-i Osmani*'yi tanıtımı, onun beğenisine en çok mazhar olan özelliğini açıklaması ile devam eder: “... kitabın büyük ve mükemmel, önceki denemelere karşı tartışmasız bir üstünlük sağlayan yeniliği, kelimelerin türetilişlerine göre gruplandırılmasıdır” (1876, s. 277). *Lehce-i Osmani*'nin 1876 yılında yayımlanan ilk baskısı Arap harfli Türk alfabesini esas alan alfabetik bir düzen temelinde bap ve fasılları olan bir sistematiğe sahiptir. Bu sistematiğe çizilen genel çerçeve içerisinde maddeler, bugünkü genel sözlükçülük anlayışına aykırı olarak tümüyle alfabetik sıralanmaz, bir gruplama yöntemi kullanılmıştır: Madde başları, kendisinden türediği düşünülerek buna göre gruplandırılan diğer maddelerin en başında yer alır; “ana madde başı” gibi verilir. Bu köklerden türediği kabul edilen diğer bağlantılı maddeler ise esas madde başının altında alfabetik dizilir; “iç madde” gibidir ancak madde başı görünümü sergiler. Meynard'ın büyük ve mükemmel olarak adlandırdığı yenilik budur. Meynard, École de Langues Orientales Vivantes'de ders verirken Türkçe öğrencilerinin karşılaştığı güçlükleri gözlemleme imkânı bulmuş; sözlüklerdeki eksiklikleri, öğretim malzemesindeki bir yetersizlik olarak tespit etmiştir (1881, s. vi). *Lehce-i Osmani*'ye bu gözle de baktığı anlaşılan Meynard, öğretim sürecinde de hazırlayacağı sözlüğün iç madde düzeninde de faydalanabileceği bu köklere göre gruplandırma yöntemini beğenmiştir: “Şimdiye kadar *çabuk* ve *çapkın* gibi tek başına ele alınan kelimelerin *çapmak* köküne nasıl bağlandığını ve bu kökten *çapulun* nasıl türediğini açıklıyor” (1876, s. 277).

Lehce-i Osmani'deki gruplandırma yönteminin sözlükçü açısından büyük bir zorluğa yol açtığı muhakkaktır, zira bu yöntem dolaylı yoldan köken bilgisel çözümlere iddiası taşır. Meynard'ın itiraz etmediği ve örnek gösterdiği için köken bağlantılarını benimsediği düşünülen *çapmak*, *çabuk*, *çapkın*, *çapul* sözlerinden bilhassa *çabuk* ile *çap-* arasındaki ilişki bugün dahi tartışmalıdır (Eren, 2020, s. 93a). *Lehce-i Osmani*'de bu sözlerin *çap-* fiilinden türetildikleri düşünülerek *çabuk* sözü Türkçe kabul edilmiş ve Farsça *çâpük*'ün bu sözden geldiği belirtilmiştir: “çabuk: seri, acil, acele koşucu, yörük, ayağına çabuk, cüst, Fârisîde tahrîfle çâpük müsta'meldir - kılıçla vurulup küt kalmış, çapılmış şey” (Lehce-i Osmani, 1293, s. 450-451). Zaten *çap-* fiilinin de Farsçaya *çâpiden* fiili olarak geçtiği öne sürülmüştür: “çapmak: f. m. çarpmak, vurup koşturmak, atı sürmek, tesrî, Fârisîye nakl ile çâpiden derler, f. l. koşmak, sür'atle ilgar, akın etmek, atla koşmak, hervele, tekütâz” (Lehce-i Osmani, 1293, s. 450). *Dictionnaire Turc-Français*'de *çabuk* maddesinin en sonunda “Farsçada aynı kelime چابک şeklindedir.” notu düşülmüş (1881, s. 553a); *çapmak* maddesinde de Farsça *çâpiden* ile bağlantı, karşılaştırma gönderimi yoluyla ihtiyatlı bir şekilde kurulmuştur (1881, s. 552b).

Meynard'ın ele aldığı bir başka köken bağlantısı *gön* ile *gömlek* sözleri arasındadır. Bu sırada Meynard *gön* sözünün yazı çevirimini *gun* (gün), *gönlük* sözünü ise *gunluk* (günlük) şeklinde hatalı yapar¹⁰: “Örneğin, *gömlek* kelimesi *gün* maddesinin altında aranmalıdır; çünkü yazara göre, ki biz de onunla hemfikiriz, Türklerin eski iç giysisi olan *günlük* ‘tabaklanmış ve hazırlanmış deri’ sözünden türemiştir” (1876, s. 277). *Lehce-i Osmani*'de *gömlek* (*gönlek*) maddesi, Meynard'ın ifade ettiği gibi, *gön* maddesinin altında yer almaktadır (1293, s. 1075): “gön: is. yayılmış, dibağat olmuş hayvân derisi, sıırım deri. (...) gönlek: zebânzedi gömlek, deri üstüne giyilen kamîs, pîrâhen, gışâ ma'nâsına bağır sak.” Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*'de *gön* maddesinde *gömlek* sözüne herhangi bir atıfta bulunmaz (1886, s. 679b). *Gömlek* içinse “m”li imlayı madde başı olarak alır ve “Lehce'ye göre öncül şekli *gönlek* ‘deri veya cilt üzerine giyilen şey’ ” (Barbier de Meynard, 1886, s. 678a) açıklamasını yaparak bilginin kaynağını gösterir. Meynard, Ahmed Vefik ile hemfikir olduğunu açıkça belirtmiş, hatta *gömlek-gönlük* bağlantısını kurarak köken bilgisel açıklama yapmıştır; kendi sözlüğünde ise bağlantıyı tam olarak göstermeden *Lehce-i Osmani*'ye atıfla bilgi aktarması ihtiyatlı bir tavidir. Bütün bunların yanı sıra günümüzde yaygın kabul *gömlek* < *gönlek* < *könlek* < *könül*+*ek* gelişimidir (Eren, 2020, s. 197a).

¹⁰ Tanıtım yazısının ilerleyen bölümlerinde *ö* sesi için *eu* kullanılmıştır (Barbier de Meynard, 1876, s. 279).

***Dictionnaire Turc-Français*'ye *Lehce-i Osmani*'nin Kaynak Olarak Seçilmesi**

Genel kullanıcılar için büyük zorluklara sebep olacak, üstelik rüştiye mektepleri için hazırlandığı düşünüldüğünde kullanıcıların yani öğrencilerin, köken bilgisine hem de sözlükçünün benimsediği köken bilgisine hâlihazırda vâkıf olmalarını gerektiren bu yöntemin sorununu Meynard “Bu yöntem ne kadar ustalıklı ve mantıklı olsa da bir zorluk barındırıyor: Alfabetik sıra, köke göre sınıflandırmayı sağlayabilmek için bozulmuştur ve başka türlü de olamazdı.” (1876, s. 277) sözleriyle dile getiriyor. Modern sözlükçülük bakımından Meynard’ın bu tespiti, kullanım zorluğu ve erişilebilirliği kısıtlayıcı olarak anlaşılmalıdır. Alfabetik sıralamadaki zaruri düzensizlikleri dezavantaj olarak nitelendiren Meynard “Ahmed Vefik Efendi’nin çalışması, gerçek bir Türkçe-Fransızca sözlük kaleme almak için kullanıldığında kolayca bertaraf edilebilir. Bu, zor ve bir bakıma emsalsiz bir görevdir; çünkü ne Meninski ne Bianchi hatta ne de Levanten Mallouf yaşayan dilin zenginliğini, tüm halk dilleri gibi imgelerle dolu, resimsel, değişken bir dil olduğunu akla getirmemişlerdir. En büyük dileğim, güçlendirilmesinde katkı olmadan vazgeçmekte zorlanacağım öğretimdeki bu boşluğu en kısa sürede doldurmaktır.” (1876, s. 278) derken *Lehce-i Osmani*’yi, ilk kısmı 5 yıl sonra 1881’de yayımlanacak *Dictionnaire Turc-Français* adlı sözlüğü için kaynak olarak seçtiğini bir bakıma ilan eder.

Meynard’a göre *Lehce-i Osmani*’deki Eksiklikler

Meynard’ın tanıtımı, “bir ikinci baskıda, yani pek yakında, düzeltilmesi kolay olacak ufak eksiklikleri” sıralamasıyla devam eder (1876, s. 278): “Her şeyi Türkçe kökenden getirme isteği bir tuzak olabilir, yeni tabirlerde payı olan Avrupa dillerini tanımak bazen tehlikeli bir rehber olabilir. Örneğin, neden *sitri* ‘redingot’ kelimesinin kökeni olarak Fransızca ‘surtout’ gösteriliyor? Bu, ne değişim kurallarının ne de giyim tarihinin izin verdiği bir varsayımdır.” *Lehce-i Osmani*’de *setri* maddesi “Fransızca sürtü tahrîfi, üst libâsı ma’nâsına ma’rûf çuha libâs - sürtüku dahi denmiştir” (*Lehce-i Osmani*, 1293, s. 627) şeklinde açıklanır.

“Sürtü” sözü Fransızca *surtout* sözünün okunuşundan ibarettir. Avrupa’dan ithal bir giysinin Avrupa dili ile açıklanması belki de akla gelecek ilk ihtimal olması bakımından bu kadar şaşılacak bir durum değildir. Ancak Meynard, kelimenin Fransızcadan alınmadığı konusunda haklı görünmektedir. Nitekim ilerleyen yıllarda Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*’de “Ar. setr’den. - Vefik Paşa merhûmun Fr. surtout’den zannı ne lafzen ne ma’nen uyar.” (Şemseddin Sami, 1317, s. 708c) diyerek Meynard’ı bir yönden doğrular. Benzer şekilde *Kamus-ı Osmani*’de de kelimenin Fransızcadan geçmediği açıkça beyan edi-

lir: “İşbu (sütre) ve (sitr, setr) elfâz-ı ‘Arabîyyesi mevcûd ve ma’nâca dahi mukâreneti âşikâr iken (setre) lafzının Fransızca (sürtü)den muharref olduğuna dâir Lehce-i Osmânî’de serdedilmiş olan mütâla’a şâyân-ı kabûl görülemez” (Mehmed Salâhi, 1322, IV, s. 46). Günümüz sözlükleri de kelimenin Türkçeye giriş yolunu Arapça üzerinden tayin etmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.; Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, t.y.a, t.y.b).

Meynard, “Yenileşmenin daracık giysisini benimseyen Osmanlının, Avrupa giysisinin bu kısmına hâlihazırda bilinen ve Cezayir Türklerince giyilen *sedrinin* ‘büyük yelek’ ismini verdiklerine inanmak daha gerçekçi değil mi?” der (1876, s. 278). Ne Ahmet Vefik’in bakış açısı ne de onun iddiasını eleştirenlerin bakış açısı tutarsızdır. İki taraf da mantık zemini üzerinde hareket eder. Bununla birlikte köken bilgisini Meynard’ın işaret ettiği aktarıma dayanırmak daha makul bir iddia gibi görünmektedir.

Dictionnaire Turc-Français’ye (1886, s. 69a) bakıldığında ise köken bilgisinin yine açıkça belirtilmediği; *setri* sözünün “Fransız tarzı çuha giysi” tanımı ve “Lehce *setri* sözünü Fransızca *surtout*nün metatezi olarak kabul eder; *sürtuku* da aynı anlamda kullanılır.” açıklaması ile verildiği görülür. Meynard’ın tanım yazısında *sitri* olarak yazı çevirimi yapılan kelime, sözlüğünde *setri* şeklinde yer almıştır. Öte yandan *Dictionnaire Turc-Français*’de (1886, s. 75b) *sürtü* maddesi de vardır; “surtout, vêtoment (= üstlük, giysi)” eş değerleri ile açıklanmış olan maddenin köken bilgisi yoktur ve madde *setriye* gönderme yoluyla bağlanmıştır. *Dictionnaire Turc-Français*’deki tercihlerden yola çıkılırsa *sürtü* sözünün Türkçede kullanıldığı ve bu sözün *setri* ile anlamsal açıdan ilgili olduğu anlaşılır. Hâl böyle olunca Ahmet Vefik’in yaklaşımını kesin bir şekilde reddetmek zorlaşır.

Meynard, eleştirdiği *setri-sürtü* ilişkisini “Avrupa dillerini tanıma” tuzağına bağlarken diğer soruna sebep olarak “her şeyi Türkçe kökenden getirme isteği”ni görür (1876, s. 278): “Başka bir yerde, *çadır* kelimesi keyfî olarak *çatmak* kelimesi ile yakınlaştırılır ve Farsça *çetr* Türk *çadırının* bozulmuş bir şekli olarak değerlendirilir. Kelimenin gerçek kökeninin Sanskritçe *çatrada* araştırılması gerektiğini hatırlatmaya gerek bile yok.” *Lehce-i Osmani*’de *çat*-sözünün (1293, s. 453) altında yer alan *çadır* maddesi şöyledir (1293, s. 454): “çadır is. çatılmış, kurulmuş örtü, Türkîde câr, izâr ve şemsiye gibi zıllıye dahi derler, Fâriside tahrîfle çetr okurlar, envâ’ı çoktur.” Bugün *çadır* sözünün yaygın kabul gören köken bilgisi, Meynard’ı doğrular şekilde, Farsçadan (ve Farsçaya da Sanskritçeden) geldiği yönündedir fakat bu köken bilgisi kesin değildir ve tıpkı Ahmet Vefik gibi kelimeyi *çat*- fiiline bağlayan araştırmacılar da vardır (Eren, 2020, s. 93b). Meynard kendi sözlüğünde de *çadır* maddesinin köken bilgisini karşılaştırma gönderimi üzerinden Farsça olarak verir (1881, s. 557a). Meynard’ın *Lehce-i Osmani*’deki *çadır* maddesini eleştirir-

ken kullandığı ifade son derece nettir fakat yine, Ahmet Vefik'in afaki bir tahminde bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Meynard'ın *Lehce-i Osmani*'ye etimoloji yönünden son eleştirisi *sürrâk* maddesi üzerindedir: “Sözlük, sanki *şarkiyen* ‘Doğulu’ ile akrabalığı sağlamca ispat edilmemiş gibi *sarrazin* kelimemizin Arapça *sürrâktan* geldiğine inanmakta ısrar ediyor” (1876, s. 278). Ahmet Vefik, Meynard'ın bahsettiği açıklamayı şöyle yapar (Lehce-i Osmani, 1293, s. 629): “sürrâk is. kuttâ’-i tarîk, Şâm çölünde şehir halkının bedevîlere tesmiyesi, Rumlar bütün bedevîlere sürrâkîn, sürrâzîn derler.” Meynard, yine, çok kesin bir ifade ile bu etimoloji denemesini reddeder. *Dictionnaire Turc-Français*'de ise *sürrâk* maddesi yer almaz. Bugünkü Fransızca etimoloji sözlüklerinde ise Meynard'ın kabul ettiği bağlantı reddedilmiş durumdadır, kelimenin kökenine farklı yaklaşımlar söz konusu olup en muteberi Arapça *Saraka* yer adından geldiğidir (Centre National de la Recherche Scientifique, t.y.; Tomar, 2009, s. 116b).

Meynard'ın tek tartışmasız eleştirisi *Lehce-i Osmani*'deki *Mısır* maddesi (1293, s. 1136) ile ilgilidir: “Mısır is. belde gibi büyük şehir, bilâd ve emsâr, Mısır-ı Kâhire - Mısır-ı ‘Atîk, Festât şehri.” Meynard, maddenin sonunda yer alan ve *Fustat* (فسطاط) olması gerekirken *Festat* (فستات) şeklinde yazılan kelimeyi “yazım yanlış” olarak ele alır (1876, s. 278-279). Bu hatanın, *Lehce-i Osmani*'nin sonraki baskılarında da giderilmediği *فستات* yazımından anlaşılmaktadır (Ahmet Vefik Paşa, 1306, s. 773a). *Dictionnaire Turc-Français*'de ise *Fustat* adı yoktur.

***Lehce-i Osmani*'de Uygulanan Ünlülendirme Sistemi**

Tanıtımda ele alınan son ama en uzun mesele, sözlükte kullanılan ünlülendirme sistemidir. Meynard'a göre Arap harfli Türk yazısı ile ilgili bu mesele “henüz tam olarak tatmin edici bir şekilde çözülmemiş ve hassas bir problemidir” (1876, s. 279). Meynard, Türk dilinin ünlü zenginliğinin Arap harfleri ile yazıya yansıtılmadığını; bunun için fetha, zamme ve kesre ile *elif-vav* ve *elif-ye* birleşimlerinin kullanıldığını; bunlardan fetha, zamme ve kesrenin nadiren kullanıldığını, *elif-vav* ve *elif-ye* birleşimlerinin de farklı şekillerde sesletilmesi sorununun olduğunu anlatır (1876, s. 279). “Bu güçlükten kurtulmak için Kavaid-i Osmaniyye'nin yazarları (ve de Cevdet Efendi, Tarih-i Cevdet'in III. cildinde¹¹) *ö, ü, o, u* seslilerini göstermek için *vav*ın üstüne veya altına yerleştirdikleri *v* ve *Λ* işaretlerini kullandılar” (1876, s. 279) derken Meynard, Ahmet Cevdet ile Mehmet Fuat'ın *Kavaid-i Osmaniyye*'sini işaret ediyor gibi görünse de bu sistem ilk olarak *Medhal-i Kavaid*'de (Ahmed Cevdet, 1268,

¹¹ Fihristin hemen sonrasında yer alan 8. sayfada Meynard'ın da bahsettiği bu işaretler okurlar için izah edilmiştir (Ahmet Cevdet, 1273).

s. 4) görülür¹². *Medhal-i Kavaid*'in ilk baskısındaki “mu'allimîne lâzım olan ma'lûmât” başlıklı giriş kısmında Meynard'ın aktardığı gibi *vav*nin üstünü ve altını işaretleyerek *o*, *ö*, *u*, *ü* seslerini ayırt eden sistem açıklanır (Ahmed Cevdet, 1268, s. 4)¹³. Sonra da “İşte bu sûretle harekâtın birbirinden tefrîk olunmasını Encümen-i Dâniş dahi tasdik ve imzâ etmiştir” (Ahmed Cevdet, 1268, s. 4-5) denir. Buradan anlaşılıyor ki kullanılan sistem Encümen-i Daniş tarafından da uygun bulunan sistemdir. Buna karşın *Medhal-i Kavaid*'de bu sistem düzenli ve hatasız olarak uygulanamamıştır; nitekim 1291'de yapılan baskıda sistem değişir (Ahmed Cevdet, 1291, s. 5-6)¹⁴. Ardından *Kavaid-i Türkiyye*'de (Ahmed Cevdet Paşa, 1299, s. 3) denemelerin devam ettiği görülür¹⁵. *Kavaid-i Türkiyye*'nin sonraki baskılarında bile değişiklikler vardır (Ahmed Cevdet Paşa, 1318, s. 5)¹⁶. Bu değişikliklerin esas sebebinin Encümen-i Daniş bünyesindeki ilgili kurullar olması muhtemeldir. Zaten *Kavaid-i Osmaniyye*'nin *Tertib-i Cedid* olarak sunulan sonraki baskılarında duruma açıklık getirilir (Ahmed Cevdet, 1303, s. 7): Zammelerin *v* ve *Λ* şeklindeki dört türlü kullanımının Encümen-i Daniş tarafından kabul görmesinden ötürü *Medhal-i Kavaid*'de de bu sistemin uygulandığı; sonra ilgili kurulun başka bir karara vardığı ve dolayısıyla *Kavaid-i Türkiyye*'de de o karara göre işaretlemelerin yapıldığı anlatılır. Burada bahsi geçen yeni işaret sistemi *Medhal-i Kavaid*'in 1291 baskısındakinin aynısıdır. *Lehce-i Osmani*'de uygulanan ve Meynard'ın yetersiz bulduğu ünlülendirme yöntemi, Ahmed Cevdet'in bahsettiği yeni sistemin eksik bir versiyonudur: hem *u* hem de *ü* için *ۋ* (altı noktalı *vav*) kullanılmıştır (Lehce-i Osmani, 1293, Rumuzat Cetveli).

Meynard *v* ve *Λ* işaretlerinin *vav* harfinin altına ve üstüne konulmasından ibaret olan sistemi daha basit bulurken *Lehce-i Osmani*'deki sistemin karışıklıklara sebep olduğunu söyler ve çözüm önerir (1876, s. 280): “Yukarıdaki tablo, tek ve aynı işaretin yani altı noktalı *vav*nin, *u* ve *ü* olarak iki farklı sesi belirtmek için kullanıldığını gösteriyor. Bu, sesli harfe özel bir işaret, örneğin üstü noktalı *vav* ile ortadan kaldırılabilecek bir karışıklık sebebidir: Böylece okumadaki her türlü tereddüdü ortadan kaldırmış olur.” Meynard eleştirisinde haklıdır, zaten gelişim süreci özetlenen bu sistemin daha düzgün şekli *Medhal-i Kavaid*'de de yer almaktadır (Ahmed Cevdet, 1291, s. 5-6).

Meynard'ın eleştirdiği ünlülendirme sistemi konusunda karar verici kişinin tek başına Ahmet Vefik olmadığı muhakkaktır. Ahmet Vefik ve Ahmet

¹² *Kavaid-i Osmaniyye*'nin 1876'ya kadar yapılan 8 baskısına bakıldığında Meynard'ın bahsettiği işaret sistemi görülmez.

¹³ “Zammeler dahi \hat{v} $\overset{\vee}{\Lambda}$ şu iki işâretle birbirinden tefrîk olunur.”

¹⁴ *Ö* için *ۋ*, *o* için *ۋ*, *u* için *ۋ*, *ü* için *ۋ* (noktasız kaf) kullanılır.

¹⁵ *Ö* için *ۋ*, *o* için *ۋ*, *u* için *ۋ*, *ü* için *ۋ* (noktasız kaf) kullanılmıştır.

¹⁶ *O* için yalnızca *ۋ* (*vav*) kullanılmıştır.

Cevdet gibi Encümen-i Daniş üyeleri, elbette ilgili kurulların kararlarını uygulamışlardır. “Lisan-ı Türki’nin ilerlemesine hizmet etmek” (Arslan, 2009, s. 428) amacıyla dil öğrenimini kolaylaştırmak ve yaygınlaştırmak için birtakım girişimleri olan Encümen-i Daniş’in en önemli hizmetleri de bu iki aydının eserleri yani *Lehce-i Osmani* ile yukarıda bahsi geçen dil bilgisi kitaplarıdır. Söz konusu kitaplara yansıyan denemeler, bu işaretlerin hiç kullanılmadığı durumlara göre ilerleme göstergesi sayılmalıdır. Ancak birçok denemenin yapıldığı ve hatta daha doğru sistemlerin bulunduğu bir zamanda, *Lehce-i Osmani*’nin 1306’da yapılan ikinci baskısında, eksik sistemi kullanmaya devam etmek konusundaki ısrar anlaşılabilir değildir.

Meynard’ın bu konu ile bağlantılı diğer eleştirisi, tanıtım yazısının ele aldığı son meseledir (1876, s. 280): “Her şeyden önce önemli olan, hangi yöntemi benimserseniz benimseyin, onu başından sonuna kadar ihmal etmeden takip etmektir.” Meynard’ın bu eleştirisi de yerindedir. Açıklanan ünlülendirme sistemleri baştan sona istikrarlı bir şekilde ne 1268’de yayımlanan *Medhal-i Kavaid*’de ne 1293’te yayımlanan *Lehce-i Osmani*’de ne de benzer yöntemlerle hazırlanan diğer eserlerde uygulanmıştır. Örneğin *Lehce-i Osmani*’de (1293) *vav* harfi için Rumuzat Cetveli’nde belirtilen işaretler, eserin ilk 160 sayfalık kısmında hiç kullanılmaz. Kullanıldığı yerlerde de pek çok hata söz konusudur: “Sayfa 647’de ise *vav* harfinin çeşitleri için kullanılan işaretler, sözcüklerin okunuşlarını zorlaştıracak biçimde hatalı kullanılmıştır. Bu tür kullanımların, baskı hatasından kaynaklandığı düşünülebilir (Meral Türkmenoğlu, 2019, s. 128).” Meynard da sorunu “Osmanlı matbaacılarının özensizliğine” bağlar (1876, s. 280).

Dictionnaire Turc-Français’de Meynard’ın kullandığı çeviri yazı sistemi de zaman zaman karışık bir görünüm sergiler: Örneğin ön damak *k*’sinden sonra gelen *ü* için bazen *ui* bazen *iu* kullanılır veya bir kelimenin madde başındaki çeviri yazısı ile madde içindeki hâli zaman zaman farklılaşır. Bir kısmı matbaa hatası bile olabilecek bu tür kullanımlardan bazıları ise dikkat çekicidir, zira karşılaştırma yapıldığında *Lehce-i Osmani*’nin ünlülendirme sisteminden kaynaklandığı anlaşılır. *Lehce-i Osmani*’nin ilk 160 sayfalık kısmında kullanılmayan işaretler *Dictionnaire Turc-Français*’ye hata olarak yansır:

Tablo 1: *Dictionnaire Turc-Français* (1881, 1886) ve *Lehce-i Osmani*’de (1293) *acı*, *marul* ve *acı marul* maddeleri.

	Dictionnaire Turc-Français	Lehce-i Osmani
acı	آجی âdje : amer; douloureux, pénible (= acı; acı verici, üzücü) (1881, s. 18a)	آجی (= acı) tatlı zıddı, mürr, telh, telhnâk, cânsûz, merâretli, şedîd, fecî’, nâ-matbû’, sert, mûzî (1293, s. 12)

acı marul	آجی مارول âdje marol : chicorée (= hindiba) (1881, s. 18a)	اجی مارول (= acı marul) hindibâ nev'i (1293, s. 12)
marul	مارول maroul : laitue (= marul) (1886, s. 715b)	مارول (= marul) is. Rumcadan, kâhû, hass (1293, s. 1105)
acı marul¹⁷	آجی م âdji maroul : chicorée sauvage (= yabani hindiba) (1886, s. 715b)	آجی مارول (= acı marul) yabanî hindibâ (1293, s. 1105)

Tablodaki durum değerlendirildiğinde *Dictionnaire Turc-Français*'de *marul* sözünün iki farklı çeviri yazısının olduğu görülür: *marol* ve *maroul*. *Dictionnaire Turc-Français*'nin genelinde *u* sesi için -bulduğu yer ve etkilendiği diğer seslere göre değişmekle birlikte- *u*, *ou* ve *ueu* kullanılır. *Marul* sözünün, *acı* maddesinin altındaki *acı marul*da *o* ile yazılmasının sebebi *Lehce-i Osmani*'de aynı madde yazılırken ünlülendirme sisteminin kullanılmaması olmalıdır. Herhangi bir işaret olmaksızın yalnızca *vav* ile yazıldığı için Meynard bu sözün çeviri yazısını hatalı olarak *marol* şeklinde yapmış görünmektedir. Tabloda yer alan maddelerin *Lehce-i Osmani*'den alınmış olduğu tanımlardan bellidir. *Acı marul* ilk geçtiği yerde tıpkı *Lehce-i Osmani*'de olduğu gibi "hindiba" olarak, ikinci geçtiği yerde yine *Lehce-i Osmani*'deki gibi "yabani hindiba" olarak tanımlanmıştır. Çeviri yazının *âdji maroul* şeklinde düzeltilmesine sebep de *Lehce-i Osmani*'de kullanılan altı noktalı *vav* olmuştur.

Meynard'a Göre Bir Sözlükçü Olarak Ahmet Vefik'in Başarısı

Lehce-i Osmani'nin tanıtımını Meynard şu sözleri ile tamamlar: "Ekselansları Ahmed Vefik Efendi bu ayrıntılı gözlemlerimizi bağışlayacaktır: Bunlar, onun emeğine duyduğumuz saygıyı hiçbir şekilde azaltmaz. Bunu başarmak mevcut şartlarda büyük bir inanç ve cesaret gerektiriyordu. Yazar, tüm beklentilerin ötesinde bir başarı elde etti: Hem gerçekten millî bir eser kazandırdığı ülkesinden, [hem de] ister uygulamalı öğretimi genişletmek ister Orta Asya dillerinin karşılaştırmalı incelemesine daha sağlam bir temel oluşturmak için olsun kitabından bol bol yararlanacak olan Avrupalı bilginlerden saygıyı hak etmiştir" (1876, s. 280).

Değerlendirme

Meynard, *Lehce-i Osmani*'yi görmüş ve genel yapısını kavramış; bu çalışmanın ana konusu olan tanıtım yazısında, bazı maddelerini özel olarak de-

¹⁷ *Dictionnaire Turc-Français*'deki Arap harfli metinde *marul* sözü kısaltılarak yalnızca *mim* harfi yazılmıştır.

ğerlendirmiştir. Ele aldığı az sayıda madde ile ilgili yorumlarına bakıldığında daha çok sözlükteki köken bilgisi üzerinde durduğu görülür, zira sözlüğün yeniliklerinden birisi maddeleri köklere göre gruplandırmasıdır. *Çap-* ile *çabuk*, *çapkın*, *çapul* gibi kelimeler arasındaki bağlantıyı göstermesi bakımından Meynard, sözlüğü kullanışlı bulmuştur. Bunlardan bilhassa *çap-* ile *çabuk* arasındaki bağlantı bugün bile tartışmalıdır. Bunun gibi *gön* ve *gömlek* sözlüklerinin ilişkisinden bahsetmiştir ki bugünkü bilgiler ışığında böyle bir ilişki-den söz etmek çok zordur. Meynard'ın olumsuz eleştirdiği maddelerle ilgili olarak Ahmet Vefik'in *setri* ile Fransızca *surtout* arasında kurduğu bağ hem döneminde hem sonrasında uygun görülmemiş fakat *çat-* ile *çadır* ilişkisi ise bugün bile kesin olarak çürütülememiştir. Ahmet Vefik'in *sürrâk* maddesinde verdiği ve Fransızca *sarrazin* sözü ile Arapça *sürrâk* arasında bağlantı kuran bilgi, Meynard'ın en iyi olduğu iki alanı yani Fransızca ve Arapçayı ilgilendirir. Burada bile Meynard'ın *sarrazin* ile *şarkiyen* sözü arasında şüphesiz kurduğu ilişki için bugünün kabulleri farklıdır. Köken bilgisi meselesinin tabiatı itibarıyla her zaman kesin sonuçlar vermeyeceği ortadadır. Bu noktada Meynard'ın olumlu ve olumsuz eleştirileri belki de dolaylı yoldan köken bilgisine hem sözlükçü hem sözlük kullanıcısı olarak daha ihtiyatlı bakılması gerektiğini gösterir. Zaten *Dictionnaire Turc-Français*'yi hazırlarken Meynard'ın, tanıtım yazısındaki net ifadelerden kaçındığı, karşılaştırma gönderimleri ve atıflar kullanarak ihtiyatlı davrandığı görülmektedir.

Meynard'ın diğer eleştirileri ünlülendirme sistemi ve bunun istikrarlı bir şekilde kullanılmaması üzerinde yoğunlaşır. Bu eleştirilerinde oldukça haklıdır. Zira bir sistem belirlenmiş ama eser boyunca uygulanmamıştır ve belirlenen sistem, mevcut sorunu tam olarak ortadan kaldırmamaktadır. Bunun pek çok sebebi olabilir veya işaret edilen eksiklik Türk kullanıcılar için karışıklığa yol açmayabilir. Fakat ana dili Türkçe olmayan bir kullanıcı için tereddüt kaynağı olduğu muhakkaktır. Meynard, kendi açısından çok haklıdır ancak *Lehce-i Osmani*'nin rüştiye mektepleri için hazırlandığı, yabancı kullanıcılara yönelik olmadığı, dolayısıyla hâlihazırda geleneksel yazımla yetişmiş muallimlerin gözetiminde kullanılacağı da unutulmamalıdır. Zira *Lehce-i Osmani*'de kullanılan ünlülendirme sistemi, geleneksel yazımın değiştirilmiş bir şekli değil, harflere eklenen işaretlerle iyileştirilmeye çalışılmış bir hâlidir. Öğretim malzemesi olacak bir eserde elbette daha az hata olması beklenir, bu konuda *Lehce-i Osmani*'deki hataları açıklayabilmek mümkün değildir. Bütün bunlarla birlikte *marul* sözü örneğinde görüldüğü gibi *Lehce-i Osmani*'deki sorun *Dictionnaire Turc-Français*'ye de yansımıştır.

Barbier de Meynard, *Lehce-i Osmani*'nin söz varlığını analiz etmiştir. Zira *Lehce-i Osmani*'nin ön sözü, Meynard'ın da dile getirdiği gibi “biraz özlü”dür (Barbier de Meynard, 1876, s. 276). Bu özlü anlatımda yalnızca en önemli

görülen yeniliklerden (önceliğin Türkçe kelimelere verilmesi, Batı kaynaklı sözlere ve ayrıca Arapça ile Farsça kelimelerden özel anlamları ve farklı kullanımları olanlara yer verilmesi, kelimelerin köklerine göre gruplandırılarak sıralanması ve sesletimi kolaylaştırmak üzere kullanılan ünlülendirme sisteminden) bahsedildiği görülür (*Lehce-i Osmânî*, 1293, Mukaddime). *Lehce-i Osmani*'nin içerdiği halk tabirleri, tanıtım yazısında özel olarak ele alınmamış ama gözden de kaçmamıştır: *Lehce-i Osmani*'nin hazırlanacak bir Türkçe-Fransızca sözlüğe kaynaklık edebileceğini, bunun zor bir görev olduğunu belirtirken Meynard, önceki sözlükçülerin yaşayan dilin zenginliğini göremediklerini belirtir (1876, s. 278). Nitekim *Dictionnaire Turc-Français*'nin iç kapağında belirtilen kapsam, *Lehce-i Osmani*'nin söz varlığı tercihi ile halk tabirleri de dâhil olmak üzere paralel şekilde oluşturulmuştur (Barbier de Meynard, 1881). *Dictionnaire Turc-Français*'nin alt başlığında “bugüne kadar yayımlanan sözlüklere ek” ifadesinin yer alması ile *Lehce-i Osmani*'nin çağdaş sözlüklerden farklılaşan söz varlığı seçiminin ve bu seçimin Meynard tarafından benimsenmiş olmasının doğrudan ilişkisi bulunduğu değerlendirilmektedir.

Redhouse'un eseri olduğu iddia edilmiş, Namık Kemal gibi Tanzimat düşünürleri tarafından “Buhara veyahut Divrik halkı için” yazıldığı söylenerek “sözlük”ten sayılmamış, coğrafyası ve devrinde ancak Ahmed Midhat gibi az sayıda aydın tarafından değeri anlaşılmış olan *Lehce-i Osmani*'yi (Tansel, 1964, s. 253-255) Batı dünyasına tanıtmak, tanıtırken hakkını teslim etmek ve sözlükçülük açısından nazikçe eleştirmek Meynard'ı Türkoloji alanındaki çağdaşlarından ayrı bir yere yerleştirir. *Lehce-i Osmani*'nin halkın konuştuğu dili, bu dilin renklerini, kısacası yaşayan Türkçeyi önceleyen sözlüksel amacı ve yapısı, Meynard'ın da dikkat çektiği üzere dönemi için büyük bir yeniliktir. Meynard da bu yeniliğin peşinden gider ve *Lehce-i Osmani*'yi temel kaynaklarından birisi olarak kullanıp Fransa'daki Türkçe öğrencilerinin ihtiyaç duyduğu bir öğretim malzemesi olarak *Dictionnaire Turc-Français*'yi hazırlar. Süreci başlatan kuşkusuz Meynard'ın bu çalışmada ele alınan tanıtım yazısıdır. Tanıtım yazısının başında *Vankulu Lugati*, *Lehçetü'l-lugat* ve *Kavâid-i Osmaniyye*'yi de andığı için (Barbier de Meynard, 1876, s. 275) dönemin kaynaklarını sıkı bir şekilde takip ettiği anlaşılan Meynard'ı *Lehce-i Osmani* kadar etkileyen bir eser olmamıştır. Türk sözlükçülüğü için bir dönüm noktası teşkil eden *Lehce-i Osmani*'nin Batı dünyasınca tanınmasını sağlayan da bundan dolayıdır ki Meynard olmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Sonraki Çalışmalar

Araştırmanın temel amacı *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlük bilimsel açıdan incelenmesinde yararlı olabilecek veriler toplamak olduğundan Meynard'ın, sözlüğünün birincil kaynaklarından *Lehce-i Osmani*'yi tanıtım ya-

zısı ve bu yazıdaki bilgilere odaklanılmıştır. Elde edilen bulguların ışığında Meynard'ın diğer tanıtım yazılarından da veri toplanılabileceği varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle bahsi geçen tanıtım yazıları tercüme edilerek değerlendirilmeli, *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlük bilimsel incelemesi için dış veriler tamamlanmalıdır. Bu araştırma, bir yazıdan hareketle yapıldığı için sınırlı sayıda bulgu içermektedir; *Dictionnaire Turc-Français*'nin genel yapısına yönelik çıkarımlarda bulunmamakta, değerlendirme ölçütleri için veri sağlamakta, sözlüksel inceleme için karşılaştırma ve kontrol noktası tespit etmektedir.

Sonuç

Elde edilen bulgulara göre Meynard'ın tanıtım yazısı, *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlük bilimsel incelemesi için şu verileri sağlamaktadır:

1. *Lehce-i Osmani*'deki (1293) madde düzeni köklere göre gruplandırma üzerine kuruludur. Meynard'a göre *Lehce-i Osmani*'deki düzen, Türkçe-Fransızca bir sözlük kaleme almak istendiğinde kullanışlı olacaktır (1876, s. 278). Bu hem ilk kısmı beş yıl sonra yayımlanacak *Dictionnaire Turc-Français*'nin birincil kaynağını gösterir hem de Meynard'ın madde düzenine ilişkin sorunlarda *Lehce-i Osmani*'ye başvurulabileceğine işaret eder.

2. *Dictionnaire Turc-Français*'deki söz varlığı seçimi, *Lehce-i Osmani*'deki ile paralellik sergiler. Bu durum, *Dictionnaire Turc-Français*'nin iç kapağında verilen kapsam listesine ve sözlüğün alt başlığına doğrudan yansımıştır. Eldeki bilgiler oldukça sınırlı olduğundan, *Lehce-i Osmani*'deki söz varlığı seçimini beğenen ve beğenmesini gerekçelendiren Meynard'ın görüşleri *Dictionnaire Turc-Français*'nin hazırlanış amaçları değerlendirilirken dikkate alınmalıdır.

3. *Dictionnaire Turc-Français*'de köken bilgisi, düzensiz kullanılmış bir sözlüksel bilgi kategorisi görünümündedir. Tanıtım yazısında değerlendirilen maddeler de göz önünde bulundurularak sözlüksel tercihlerin sebeplerini tespit, göndermeler aracılığıyla bilgi aktarılan maddeler için *Lehce-i Osmani*'deki köken bilgisine ve yardımcı kaynaklarda yer alması muhtemel tartışmalara başvurulması gerekmektedir.

4. Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*'de kullandığı çeviri yazı sistemini açıklamamıştır; tanıtım yazısında uzunca değindiği ünlülendirme sistemi meselesi, doğrudan bu konuyla ilgilidir. Değerlendirme sırasında ele alınan maddeden hareketle *Lehce-i Osmani*'deki eksiklik ve hataların *Dictionnaire Turc-Français*'ye yansımış olması muhtemeldir. *Dictionnaire Turc-Français* incelenirken sesletim bilgisi, bu bilgi ışığında karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulmalıdır.

Etik Komite Onayı: Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek: Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this research.

Funding: This research received no external funding.

Conflicts of Interest: The author declare no conflicts of interest in this study.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet. (1268). *Medhal-i kavâ'id*. Matbaa-i Âmire.
- Ahmed Cevdet. (1273). *Târîh-i Cevdet* (cild-i salis). Takvimhâne-i Âmire.
- Ahmed Cevdet. (1291). *Medhal-i kavâ'id*. Matbaa-i Âmire.
- Ahmed Cevdet. (1303). *Tertib-i cedid kavaid-i Osmaniyye*. Dikran Karabetyan Matbaası.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1299). *Kavâ'id-i Türkiyye*. Mahmud Bey Matbaası.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1318). *Kavâ'id-i Türkiyye*. Karabet Matbaası.
- Ahmed Vefik Paşa. (1306). *Lehce-i Osmânî*. Mahmud Bey Matbaası.
- Ahmet Vefik Paşa. (2000). *Lehce-i Osmânî* (R. Toparlı, Haz.). Türk Dil Kurumu. (Asıl çalışma 1890 yılında yayımlanmıştır.)
- Akün, Ö. F. (1989). Ahmed Vefik Paşa. *TDV İslâm ansiklopedisi* içinde (C 2, s. 143-157). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Arslan, F. (2009). Encümen-i dâniş ve Osmanlı aydınlanması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 422-441.
- Babelon. (1908). Nécrologie – Barbier de Meynard (discours de M. Babelon). *Journal Asiatique*, XII(10), 338-344.
- Barbier de Meynard. (1876). Lehdjè-i-Osmani, Dictionnaire ottoman, Constantinople, imprimerie impériale, 2 vol. in-8° compactes. *Journal Asiatique*, VIII(7), 275-280.
- Barbier de Meynard, A. C. (1881). *Dictionnaire Turc-Français, supplément aux dictionnaires publiés jusqu'à ce jour* (Volume Premier). Publications de l'École des langues orientales vivantes.
- Centre National de la Recherche Scientifique. (t.y.) Sarrazin. *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales* içinde. 06.02.2024 tarihinde <https://www.cnrtl.fr/etymologie/sarrazin> adresinden edinilmiştir.
- Eren, H. (2020). *Eren Türk dilinin etimolojik sözlüğü (ETDES)*. Türk Dil Kurumu.

- Girard, P. (1909). Notice sur la vie et les travaux de M. Barbier de Meynard; lue dans la séance du 15 octobre 1909. *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 53(10), 686-719.
- Goldziher, I. (1909). *Adrien C. Barbier de Meynard és Michael Jan de Goeje - külső tagok emlékezete*. Magyar Tudományakadémia.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Setre. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. 02.02.2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Hitzel, F. (2008). Barbier de Meynard. F. Pouillon (Ed.), *Dictionnaire des Orientalistes de langue Française* içinde (s. 47-48). IISMM-Karthala.
- Huart, M. Cl. (1893). *Sommaire des études turques, pendant la période 1886-1891*. Oriental University Institute.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime giriş* (M. Gürlek ve E. Patat, Çev.). Kesit. (Asıl çalışma 2002 yılında yayımlanmıştır.)
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. (t.y.a). Setre. *Kubbealtı Lugatı* içinde. 02.02.2024 tarihinde <http://lugatim.com/s/setre> adresinden edinilmiştir.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. (t.y.b). Setri. *Kubbealtı Lugatı* içinde. 02.02.2024 tarihinde <http://lugatim.com/s/setri> adresinden edinilmiştir.
- Lehce-i Osmânî*. (1293). Tabhâne-i Âmire.
- Levasseur. (1908). Nécrologie – Barbier de Meynard (discours de M. Levasseur). *Journal Asiatique*, XII(10), 344-349.
- Mehmed Salâhi. (1322). *Kâmûs-ı Osmani* (kısm-ı rabi). Mahmud Bey Matbaası.
- Meral Türkmenoğlu, T. (2019). *Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî adlı sözlüğünün 1876 ve 1889 tarihli baskıları üzerine sözlük bilimsel bir değerlendirme* (Tez No. 537175) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şemseddin Sami. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.
- Tansel, F. A. (1964). Ahmed Vefik Paşa'nın eserleri. *TTK Belleten*, 28(110), 249-284.
- Tomar, C. (2009). Sarasinler. *TDV İslâm ansiklopedisi* içinde (C 36, s. 116-117). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Vural, H. ve Böler, T. (2011). Ahmet Vefik Paşa ve Türk diline katkıları. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 46, 1-24.
- Yavuzarslan, P. (2004). Türk sözlükçülük geleneği açısından Osmanlı Dönemi sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44, 185-202.

Extended Summary

Typical features of dictionaries are the elements that identify potential users and provide an understanding of the extent to which users' expectations will be covered. Meynard's work titled as the *Dictionnaire Turc-Français*, the most important work of Meynard in terms of Turkish language studies, has not been subjected to such an analysis to date. Therefore, it is not known exactly in which studies the *Dictionnaire Turc-Français*, which is a historical dictionary today, can serve as a source. When it is desired to carry out such a study, it has been observed that the available information was insufficient according to lexicographical criteria: Meynard did not describe the process he followed in preparing the dictionary; he only wrote an introduction in which he mentioned the sources he used, the users he aimed to reach, and his general purpose. He did not even provide information on the use of the dictionary. Therefore, in order to analyze the *Dictionnaire Turc-Français*, which has not been studied in detail before, with lexicographic methods and to understand the attitude of the lexicographer, it was deemed necessary to consult external data. For this purpose, data was collected by analyzing the review article published in the *Journal Asiatique* in 1876 about the *Lehce-i Osmani*, which Meynard listed among the sources of his dictionary. Like the *Dictionnaire Turc-Français*, this review article that is the subject of this research has not been analyzed before.

Method

Within the scope of this study, Meynard's reviews on the *Lehce-i Osmani* were translated and his criticisms on positive and negative aspects of the dictionary were evaluated in a comparative approach. During the comparison, both the sources of its era and modern sources were utilized. The issues addressed in the review, such as vocabulary selection, etymology, and vocalization system, were examined in the *Dictionnaire Turc-Français*.

Findings

While preparing the *Dictionnaire Turc-Français*, Meynard made extensive use of two dictionaries that no one had made use of until then, and thus the vocabulary he covered is quite diverse. In this respect, Meynard is different from the European lexicographers of his contemporaries. One of the dictionaries Meynard referred to was *Lehce-i Osmani*. The *Lehce-i Osmani*'s most important feature is the lexical choices applied. When the review is analyzed, it is seen that Meynard was very impressed by this feature of the *Lehce-i Osmani*. Likewise, he also liked the grouping system of the entries in the *Lehce-i Osmani* according to their roots, and the toponymies as lemmas in the dictionary.

According to Meynard, the Most Important Feature of the Lehce-i Osmani: Etymological Informations. As a result of grouping system of the entries, the *Lehce-i Osmani* provides a large amount of etymological information. According to Meynard, some of them, like the connection between *çap-* and *çabuk*, *gön* and *gömlek*, are very useful. But some of them, the connection between *setri* and *surtout*, *çat-* and *çadır*, *sürrâk* and *sarrazin*, are unacceptable. When all etymological information cited by Meynard is examined, it is seen that all of them -both Meynard's and the *Lehce-i*

Osmani's claims- are controversial today. A look at the *Dictionnaire Turc-Français* shows that these etymological connections are not confidently established, they are established through references.

The Vocalization System Applied in the *Lehce-i Osmani*. Explaining that the vowels of Turkish could not be represented adequately with Arabic letters, Meynard discusses the vocalization system applied in the *Lehce-i Osmani*. According to him, the system applied by the authors of *Kavaid-i Osmaniyye* is simpler. When this system is researched, it is seen that it was first used in the *Medhal-i Kavaid* and then changed several times because of different decisions taken by *Encümen-i Daniş*. Meynard, criticizes the system in the *Lehce-i Osmani* for using one sign (*vav* with dot below) for the two different vowels (*u* and *ü*). Because of this usage, there are doubts about pronunciation, he says. Moreover, the system in the *Lehce-i Osmani* was used incompletely and incorrectly in many pages of the dictionary. A look at the *Dictionnaire Turc-Français* reveals that Meynard was misled by errors in this system. For example, in the *Dictionnaire Turc-Français*, the transcription of the entry *marul* under the headword of *acı* is “marol” as an incorrect way. This transcription has been corrected in the headword *marul*. A comparison between the *Dictionnaire Turc-Français* and the *Lehce-i Osmani* shows that this error is due to the vocalization system applied in the *Lehce-i Osmani*.

According to Meynard, Ahmet Vefik's Success as a Lexicographer. Meynard finds what Ahmet Vefik has done through the *Lehce-i Osmani* very brave and ends his review with words of praise.

Discussion

When Meynard's criticisms are evaluated, it is seen that the *Lehce-i Osmani* has a direct impact on the *Dictionnaire Turc-Français*'s lexical content. This impact is reflected in the title and list of contents too. Based on the comments in the review, it is clear that the etymological information in the *Dictionnaire Turc-Français* is given in a cautious way. And based on the comparison between the comments about vocalization system and the two dictionaries, the incomplete and problematic vocalization system in the *Lehce-i Osmani* led to some errors in the *Dictionnaire Turc-Français*.

Limitations and Next Steps. A limited number of findings have been obtained since this research is based on one review article. It does not make inferences about the general structure of the *Dictionnaire Turc-Français*, it provides data for evaluation criteria, a comparison and checkpoint for lexicographical analysis. It is assumed that some data can also be collected from Meynard's other review articles. Based on this assumption, the mentioned articles should be translated and evaluated.

Results

It was determined that the *Lehce-i Osmani* guides the entry plan and vocabulary selection of the *Dictionnaire Turc-Français*, and that the *Lehce-i Osmani* should be the main checkpoint for the irregularities in the lexical information categories of etymology and vocalization.

